

Fjøsen etter Henrik Larsen fra Balsfjord, en av de tre første stortingsmennene fra nord, skal vernes. Henrik Larsen var kven, men ingen stilte spørsmål ved hans etnisitet da han ble valgt. Etterkommer Roger Melby er glad for at fjøsen etter han skal vernes.

Foto: Laila Lanes / NRK

– De hadde mer å si for oppbyggingen av Norge enn mange tror

– Den samiske og kvenske befolkningen i Nord-Norge var i høy grad med på nasjonsbyggingen i tida etter 1814, sier professor emeritus Einar Niemi ved UiT - Norges arktiske universitet.

Av

Journalist *Laila Lanes*

Publisert 15.03.2014, kl. 13:51 Oppdatert 18.03.2014, kl. 08:00

– Dette står litt i motsetning til det offerbildet vi har av både samiske og kvenske folk, sier Niemi.

Einar Niemi mener det forskningen rundt 1814 gir grunn til å se litt annerledes på hvordan samer og kvener ble oppfattet rundt nasjonsbyggingen

Foto: Laila Lanes / NRK

Han mener vi i forbindelse med 200-årsjubileéet må modifisere bildet av et undertrykt og kuet folk den gang.

Forskning viser blant annet at en av de tre første stortingsmenn, bonde og båtbygger Henrik Larsen fra Balsfjord, var kven. Det viser at etnisitet ikke var tema den gang, mener Niemi.

I forbindelse med at kvendagen feires på Nordkalotten i morgen setter NRK fokus på den kvenske historien og dagens situasjon i Nord-Norge, særlig i Nord-Troms og Finnmark.

– Den kvenske historien er en historie som er bevisst underkommunisert, sier leder av Halti Kvensenter, Eskild Johansen.

Kvenenes rolle er underkomminisert, sier leder av Halti kvenkultursenter, Eskild Johansen

Foto: Privat

At kvenene har spilt en viktig rolle i Nord-Norge er han klar over, men at den første stortingsmannen som ble valgt fra Finnmarken amt var kven, visste han ikke.

– Men jeg er ikke overrasket, spesielt siden han var fra Balsfjord der mange kvenske bønder slo seg ned, sier Johansen.

Viktig for danskekongen

Den kvenske bosettingen av Nord-Troms og Finnmark var særdeles viktig for den dansk-norske kongen i tida før 1814. Kvenene bosatte store deler av det som da var Finnmarken amt. Også Balsfjord, hvor Henrik Larsen kom fra, hadde en sterk kvensk bosetting.

– Kvenene har spilt en stor rolle i forbindelse med oppbyggingen av samfunnet i nord, særlig i Troms og Finnmark, sier Einar Niemi.

Historikerne vet ikke eksakt når de første kvenene kom til Nord-Norge. Men at det fantes en og annen kven som bodde her allerede på 1500-tallet, viser blant annet skattemanntall.

– Innvandringen begynte for alvor fra første halvdel av 1700-tallet. Da var det særlig Nord-Troms, Vest-Finnmark og Indre Finnmark i tillegg til Ofoten-området som merket dette, sier Niemi.

I Øst-Finnmark kom ikke innvandringen i gang for alvor før på 1800-tallet.

Det som i hvert fall synes klart er at kvenene var sterkt ønsket til Nord-Troms og Finnmark på 1700-tallet. Store deler av området var lite befolket og til dels uten fast bosetting.

Grensedragningen mellom Norge og Sverige

Blant de første skriftlige beretninger man har fra området som er noenlunde detaljert, er major Peter Schnitlers protokoller fra 1743. Hans oppdrag var å finne ut hvor grensen mellom Norge og Sverige skulle gå, og det var lokalkjente som skulle hjelpe han med dette. Av hans beretning går det fram at Lyngfjorden var beskjedent befolket på den tiden.

«Af de i Løngens Fiord ere kun 3 gamle Nordmænds Bønder Gaarder, de øvrige 42 Skatte-Jorder ere af Qvæn-bønder, som fra Torne Lapmark ere overkomne, og Boe eller Søde-Finner oprøddede og beboes», skriver han.

Det var nettopp denne grensedragningen i 1751, og den siste som kom i 1826, som ble viktig for den dansk-norske kongen, forteller Einar Niemi.

– Det var en del av den tids statstenkning, at hvis et område ikke er bebodd og tatt i bruk, så hadde man ikke krav på det. Dermed ble det et kappløp om å få bosette de grenseløse områdene i nord i så sterk grad som mulig. De dansk-norske myndighetene visste at svenske og finske bøndene flyttet nordover i Tornedalen og at noen også flyttet over vannskillene. Disse fikk tilbudet om å få lettere tilgang til jord og annen hjelp hvis de ble gode danske-norske undersåtter, forteller Einar Niemi.

Knut kven gikk til kongen i København

En historie som bekrefter at det var viktig å få kvenene til å bosette område, kommer fra Alta. Historien, fra 1751, er gjengitt i flere kilder om kvenene, men Hans Kristian Eriksen skriver i sin bok «Vandringer i grenseland» utførlig om Knut kven fra Alta som dro til Kongen i Danmark fordi amtmannen plaget kvenene i Alta. Hos kongen fikk Knut bekreftet at de skulle få hjelp.

«Det skulle nok bli lettere å bo i Alta etter dette for landet trengte slike menn som var villige til å rydde villmarkene og skaffe skatter til landets velstand», skal kongen ha sagt til Knut.

Saken endte med at amtmannen ble avsatt og hentet med et skip fra kongens by København. I brevet til amtmannen fra kongen sto det:

«Vi ville at du herefter behandler disse kvæner med mere ømhed og moderation end allerede skjeet er, slik at andre af deres landsmænd derved kunde opmuntres til at komme til landet, og de bør ved deres ankomst med al mulig hjælp og handrækning understøttes, og du bør tage dig i vare saa du ei af utidig nidkjærhed kommer med slige uforholdne indberetninger og forestillinger at uskyldige folk foruroliges og sættes i mistanke.»

Kongen var også blitt klar over at det fantes store naturressurser her oppe, skogen, fiskeriene, hvalen, mineraler, og også i det lys var det viktig å få herredømme over området.

Satte avtrykk på samfunnet

Det kvenske kjerneområde var fra Lyngenfjorden og østover, forteller Einar Niemi. Det var også her forskningspolitikken ble gjennomført da de kom, for forskningsinstruksene var ikke rettet inn mot befolkningen lengre sør.

Asle Seppola viser fram en benk som oldefaren hadde med fra Tornedalen. Seppola betyr egentlig smed og Seppola-familien i Skibotn har lange tradisjoner innen smiing.

Foto: Laila Lanes / NRK

– Det var mange som kom i dette området. I enkelte bygder hadde halvparten av befolkningen kvensk bakgrunn etter hvert når nye generasjoner kom til. Det gjaldt Nordreisa, store deler av Lyngen og Skibotn. Også i Vadsø hadde over halvparten kvensk bakgrunn, sier Niemi.

Niemi mener imidlertid at det er vanskelig å måle betydning. Debatten går mellom to ytterpunkter, der den ene heroiserer kvenene og deres egenskaper og rolle, mens den andre eliminerer den fullstendig og mener de ikke hadde noen betydning.

– Sannheten ligger nok en plass midt imellom, mener han.

Men at de kom med mye kompetanse, er det ingen tvil om.

– Innenfor håndverk er det lett å peke på at mye av det de bidro med var etterspurt og var mangelvare i Nord-Norge. Store deler av kystbosettinga var sterkt retta inn mot fisket, og veldig mange kom kun for å fiske og hadde ikke andre bidrag enn innen fiske.

Kvenene som kom over hadde en annen type kompetanse. De var smeder, skomakere, garvere, skreddere og ikke minst tømmermenn.

– De kom fra områder der skogen var viktig, det å sage plank og bord, snekkerarbeid og tømmerarbeid sto sterkt i de finske og nord-svenske bygdene, sier Niemi.

Andre halvdel av 1800-tallet var også i følge Einar Niemi en sterk ekspansjonstid i Nord-Norge, fiskeriene slo veldig til.

– Det var stor tilstrømning av folk, ikke bare fra Finland, men fra hele kysten og også fra utlandet. Mange kjøpmenn kom fra utlandet. Dette førte til en stor byggevirksomhet, og det ble etterspørsel etter praktisk ekspertise som kvenene kom med.

— Hadde stor betydning

Leder ved Halti kvensenter i Nordreisa, Eskild Johansen, mener kvenene fikk stor betydning for området.

– De kom i stort antall og blant annet med jordbruksteknikker som var tilpasset et arktisk landbruk, teknikker som befolkningen ikke hadde fra før. Uten disse tilpassede landbruksteknikkene ville det nok vært skralt med befolkning i mange av fjordene her nord, inkludert Nord-Troms, sier han.

Han mener den kvenske innvandringen har vært avgjørende for at Nord-Troms og Finnmark ble befolket i områdene innenfor kystbygdene.

Kvenske Henrik Larsen ble stortingsmann i 1814

I dag kan Einar Niemi konkludere med at etnisitet ikke var viktig tidlig på 1800-tallet.

– At den første stortingsmannen som ble valgt var kven, bekrefter at etnisitet den gang ikke spilte noen rolle, sier Niemi. På første halvdel av 1800-tallet var de offentlige holdningene mot både samer og kvener langt mer imøtekommende enn seinere, sier han.

Henrik Larsen var kven, men det hadde ingen betydning i det at han ble valgt. Han var bonde og båtbygger fra gården Skjæret ved Storsteinnes i Balsfjord. Han var en av tre første som ble valgt for å bli sendt til Eidsvoll i 1814 fra Finnmarken amt.

- Det var min bestefar som sørget for at fjøsen etter Henrik Larsen er i så god stand, sier Roger Melby

Foto: Laila Lanes / NRK

– Han kom fra det som var kjerneområde for den gamle kvenske bosettingen i Balsfjord fra 1700-tallet, fra Tennes og innover til Nordkjosbotn og opp mot Bomstad. I Balsfjord er et begrep fra historien som heter «markeneskvenene», kvener med en identitet som varte lenge, forteller Einar Niemi.

I følge slektsforskere i Balsfjord var det bestefaren til Henrik Larsen som kom fra Tornedalen. Han gikk under navnet Anders Kven.

Man kjenner ikke mye til Henrik Larsen, men han må ha vært en samfunnsengasjert person som av menigheten ble valgt til å møte i Tromsø der utsendingene til Eidsvoll skulle velges, mener Niemi. At han aldri nådde fram dit er en annen velkjent historie som ikke skal fortelles her.

Roger Melby, som nå eier fjøsen til Henrik Larsen, er etterkommer av han.

– Han var min tipp-tipp-tipp-oldefar. Men jeg kjente ikke til hans fortid før i fjor engang, sier Roger Melby.

Han vet ikke mye om sin forfar. Det ble ikke snakket mye om den kvenske fortida og det finnes ingen bilder av han.

– Men det måtte jo være noe ekstra med han siden han ble valgt til dette, sier Melby.

Henrik Larsen satt senere, etter at formannskapsloven ble vedtatt i 1837, i Tromsø herredsstyre, som Balsfjord den gang var en del av.

Etnisitet ingen tema da

Det var først etter at Henrik Larsen døde at folketellingene registrerte hans kvenske opprinnelse. Før det var ikke etnisitet noe tema.

– Tvert imot fikk både reindriftssamer og såkalte «rettighetsmenn», som også var kvener, stemmerett ved første grunnlovsendring i 1821, forteller Niemi.

Det ble den gang beklaget på de første stortingene at Nord-Norge ikke hadde vært representert i 1814, forteller Niemi. Det viser også det faktum at det ble satt i gang opplæring i samisk og kvensk. Norges første lærerskole, Trondenes seminar, som senere ble Tromsø lærerskole, kom i 1826 etter stortingsvedtak.

– Her ble det uttrykkelig sagt at den skulle utdanne lærere som særlig skulle undervise samer og dels kvener og helst skulle lærerne selv ha samisk og kvensk bakgrunn. Og fra 1830-tallet ble det undervist i samisk og kvensk ved universitetet i Christiania, forteller Niemi.

Det var først etter midten av 1800-tallet at dette endret seg, og fornorskingspolitikken ble satt inn for alvor. Det var da at både samer og kvener etter hvert i følge Niemi ble hvert ansett som «sand i maskineriet» i forbindelse med nasjonsbyggingsprosjektet. De ble ansett som «problemer» og man fikk vedtatt en politikk og bruk av store ressurser på å få dem assimilert så fort som mulig.

– Forskingen rundt 1814 har vist at bildet om et undertrykt og nedvurdert folk bør modifiseres. Også vi forskere har slitt med et stereotyp offerbilde av Nord-Norge og minoritetene. Men den nasjonale politiske problematiseringen av samene og kvenene kom ikke for alvor før etter midten av 1800-tallet, selv om man visste om deres eksistens lenge før. Derfor ble det trolig i samtida ikke sett på som noe spesielt eller sensasjonelt at samer og kvener var med på under krigene før 1814 og under begivenhetene i 1814, sier Niemi.

Fakta

Kvenene kjent fra Ottars tid

Kvener

Kvener, gammelt folkenavn som er kjent allerede fra Ottars beretning som ble nedtegnet ved hoffet til kong Alfred av Wessex på slutten av 800-tallet (norrønt kvenir, kvænir, omtalt som cwenas hos kong Alfred). I dag brukes navnet om folk av kvensk/finsk ætt i Nord-Norge. Betegnelsen kvener er etablert som en offisiell gruppebetegnelse som brukes i forskningsmiljøer og av norske myndigheter og minoritetspolitiske organisasjoner. Gruppenavnet kvener er også i utstrakt bruk i lokalmiljøene og blant personer som selv tilhører gruppa. Men en del av dem som definisjonen omfatter, ønsker ikke å kalle seg for kvener fordi de oppfatter

betegnelsen som nedlatende. De ønsker å bli omtalt som norskfinner, finskættede, eller etterkommere av finske innvandrere.

Kvenene er offisielt anerkjent som nasjonal minoritet i og med Stortingets ratifikasjon i 1998 av Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter.

Kilde: Store norske leksikon

Antall kvener i Nord-Troms og Finnmark

Det eksakte antall kvener som bosatte seg her nord er uklar. I følge Bjørnar Seppola («Norsk skolepolitikk overfor kvenene 1720-1996; 1996) var det ofte tilfeldigheter som avgjorde om folk ble registrert som kvener eller sjøfinner helt fram til folketellinga i 1865. Ved folketellinga i 1875 ble 7,7 prosent av befolkninga i Troms (4135 personer) og 24,2 prosent av befolkning i Finnmark (5828 personer) registrert som kvener, skriver Einar Niemi i 1978 («Finsk fare i Storfjord – et forkrigsminne». Menneske og miljø i Nord-Troms. Årbok). I 1930 ble 8215 personer i Troms og Finnmark registrert som kvener.